

v Mistrovi a Markétě má významné místo. Jiní uvažovali o tématu Fausta a Markétky u Berlioze vůbec atd.

Nikolskij přichází se zcela originálním výkladem, podle něhož v postavě Berlioze je zpodoběn Lenin. Zakódování hlásek zde pochopitelně nepřipadá v úvahu, proto zde nastupuje obsáhlý rozklad motivického charakteru, úvaha o postavení Berlioze ve struktuře díla a různé další momenty, které tvrzení podírají. Čtenář měl poznat, že jde o Lenina z celé řady různorodých a vlastně nesouvislých fakt, takže domyslet se pravého smyslu této postavy je možné jen za určitých předpokladů. Připomeňme zajímavý a dosti pádný doklad, který autor studie pro potvrzení své teze uvádí. V archivních pramenech totiž objevil, že Bulgakov v určité fázi práce na románu chtěl dát svému hrdinovi, s nímž se čtenář setkává na prvních stránkách knihy, což jistým způsobem ovlivňuje vnímání dalšího textu, jméno Čajkovskij. Pak ovšem svůj názor změnil, podle Nikolského proto, že Čajkovského jméno po otci je Iljič, což by byl příliš otevřený náznak. Změnil proto příjmení a použil náznak jemnější – Michail Alexandrovič, což kopíruje jméno bratra Mikuláše II, velkoknížete Michaila Alexandroviče. To umožňovalo jen vzdálené a jemné paralely mezi predestinovaným panovníkem a skutečným budoucím vládcem Ruska pro ty, kteří jsou schopni se hlouběji zamyslet nad vztahem textu a reality.

Nikolského vývody jsou skutečně originální, a jak sám autor píše, nemusí být vždy plně oprávněné. Otevírají však cestu k dalším úvahám o jiných možnostech, než jsou dosavadní výklady, což je velmi užitečné. Kdo se s Bulgakovem jen trochu hlouběji seznámil, ten ví, že jeho dílo je mnohvrstevné a struktura jeho jednotlivých textů (a zvláště Mistra a Markéty) připomíná mikroskopický obraz velmi složitého krystalu. Nahlédnout do něho co nehlouběji může být jen a jen ku prospěchu věci.

Milan Hrala

Dvě práce o ruské literatuře 20. století

Zahrádka, M.: *Ruská literatura XX. století (Literární proudy a osobnosti)*. Periplum, Olomouc 2003.

Východoevropské studie II. Východoevropská moderna a její evropský kontext II. Editor Ladislav Zdražil. Karolinum, Univerzita Karlova 2002.

Miroslav Zahrádka sumarizuje od 90. let 20. století své výzkumy ruské literatury v syntetických publikacích a učebních textech (mj. *Dogmata a živý literární proces*, Olomouc 1992; ruský psaná dvoudílná příručka s Janou Sovákovou *Литературные течения и личности русской литературы XX века*, Plzeň 2000 – přítomná publikace je upravenou českou verzí této příručky). Hned na počátku se vyjádřím k termínu „proud“ z podtitulu: je to překlad ruského „течение“, ale ani zde nemá obecnější terminologicky přijatelnou podobu. Tradičně se ruské „течение“ užívá jako užší dimeze pojmu „направление“, tedy romantismus bude ruský „направление“, zatímco „течение“ bude buď terminologicky nevyvážené, nebo to znamená směrový typ, např. „psychologický romantismus“. V českém užití se slovo „proud“ užívá přesně opatrně: jde o jevy vy-

skytující se ve více druzích umění (renesance, baroko, klasicismus apod.), zatímco „směr“ je užší, obvykle s centrem v jednom druhu umění (secese, i když víme, že se podle dnešního názoru vyskytuje i v literatuře, možná i jinde). Podle J. Hrabáka se „proud“ užívá o jevech subjektivně neuvědomovaných (renesance, baroko) a teprve později terminologicky a metodologicky reflektovaných, zatímco „směr“ je subjektivně uvědomován (manifesty, proklamace, polemiky apod.). Takže Zahradkův „proud“ bychom mohli chápat jako promiskuitně užívaný pojem ve smyslu tendence či hlavní směrování – tak je ostatně použil i v ruské verzi.

Ošemetný problém periodizace řeší Zahradka od počátku rázně (1890-1929, 1930-1955, 1956-1985, 1986-do konce 20. století). Proti tomu lze asi sotva něco zásadního namídat. Pozitivním rysem Zahradkovy knihy je pluralitní koncepce ruské literatury, její směrové chápání (v období 1890-1929 realismus, romantismus, impresionismus, naturalismus, symbolismus aj.); historický přehled je založen na osobnostním přístupu se zdůrazněným ideově tematickým, často i kompozičním rozbohem. Méně výrazné je tu přítomen aspekt historické poetiky, ale to v daném případě není na škodu, neboť kniha dává základní, nicméně materiálově hodnotnou představu o literatuře příslušného období. Zahradka postupuje tolerantně, „padni, komu padni“, spojuje ruskou sovětskou literaturu s emigrantskou produkcí všech vln i s domácí neoficiální literaturou, tedy tamizdat i samizdat. Za ještě důležitější však pokládám důsledné propojení ruské klasiky a 20. století; právě to bylo často v minulosti ignorováno – ať s tím či oním ideologickým nebo hodnoticím znamením. Autor přesvědčivě ukazuje, jak na ruský směrový – i novodobý – synkretismus-syntetismus, tak na obohacené návraty ke klasickým směrům (návraty realismu, romantismu, symbolismu apod.). Mohlo by se snad autorovi vyčítat, že jeho dělení někdy směšuje směrová, žánrová a osobnostní kritéria (imažinismus vedle satiry, OBERIU vedle Art'oma Vesjolého). Současně však Zahradka velmi střízlivě ukazuje, že ani konec 20. století se neodehrával jen v řečišti postmoderny, že vše je opět rusky propletené a složité. Kapitola o recepci ruské literatury u nás je opravdu jen zběžně a dost výběrově načrtnuta, podle soupisu použil autor vskutku velmi omezenou a vymezenou literaturu – až na výjimky spíše sociologicky a ideologicky orientovanou: snad se na tomto výběru podepsaly i jeho lásky a nelásky.

Pražská slavistika či rusistika a ukrajinistika dává tradičně přednost geopolitickému pojetí svého předmětu („východoevropský“): v přítomném svazku (*Východoevropské studie II. Východoevropská moderna a její evropský kontext II.*) převažuje ruský a ukrajinský materiál. V prvním oddíle se studují kontexty moderny (Remizov, Bunin, Pidmohyl'nyj), další oddíly zkoumají modernu a avantgardu (Gesamtkunstwerk a ruská scénická moderna, Jevreinov, Lunc, Chvylovjy), v oddíle *Alternativy* jde o Zoščenka, Zamjatina, Bulgakova a Zabolockého), zvláštní kapitolu má V. Nabokov, nápadité, i když diskutabilní Glancovy poznámky k Jakobsonovým brněnským přednáškám a méně nápadité teze Klingovy o současné ruské literární vědě svazek uzavírají.

Na grantovém projektu *Prezentace* podpořeném Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy se podílela řada literárních vědců standardní úrovně (M. Zadražilová, zvěčnělý M. Drozda, O. Uličná, L. Štindl, V. Svatoň aj.), s jejichž koncepcemi lze ovšem i nesusouhlasit; potěšitelná je účast mladších (A. Červenková, M. Olšovský). Celkově je to svazek tematicky a problémově koncentrovaný a metodologicky až příliš suverénně vy-

mezený, v jistém smyslu přísně výběrový, pomíjející jiná pojetí: chápu jej jako jeden z možných přístupů k východoslovanské moderně a jejím souvislostem.

Ivo Pospíšil

Musíme čekat, až se vyčásí?

Nová kniha Iva Pospíšila *Až se vyčásí...* (Nadace Universitas Masarykiana, Brno 2002, 132 str.) má podtitul úvahy, kritiky, eseje. Z mnoha desítek svých porůznu publikovaných příspěvků (nejvíce však v *Univerzitních novinách*) autor vybral a zařadil do knihy 57 textů. Hned první text ze čtyř částí knihy začíná příznačně „dojetím z jazyka“. Je to nostalgie po nenávratné ztrátě jazyka dětství, místního nářečí, které jsme slýchávali od babičky a maminky, od sousedky nebo tetky.

Také v některých dalších textech vyjadřuje Pospíšil strach z toho, že by málopočetné národy a jejich jazyk (týká se to nejen Čechů a češtiny) mohly být jednou „pohlčeny“, mohly by zmizet.

V několika Pospíšilových příspěvcích se odráží rovněž slovanský Balkán. Pospíšila vyděsily následky tzv. balkánské tragédie z první poloviny 90. let minulého století, k níž jí dopomohly mj. „vlivné a expanzionistické“ síly zvenčí. Z tzv. demokratické Evropy. Ty „nezhojené“ rány viděl autor v roce 2000 v Charvátsku. Uvědomil si, že „válka je opravdu ...realita lidí, kteří se ještě lidmi nestali“.

Velmi objektivně, zasvěceně, věcně píše Pospíšil o slovnících spisovatelů slovanských a některých dalších balkánských (řeckého a albánského) národů, které napsali pracovníci Ústavu slavistiky filozofické fakulty brněnské univerzity. Výstižná a stále velmi aktuální je Pospíšilova úvaha o ztrátě citu, o narušení generační posloupnosti a myšlenkové kontinuity.

Je přirozené, že I. Pospíšil je nejvíce ponořen do ruské literatury. Dovede mistrně nahlédnout autorům do díla i do duše. V jeho textech nacházíme jména mnoha básníků, vědců, obyčejných lidí, literárních postav i celých generací. V druhé části knihy nás autor mj. informuje o kongresu MAPRIJAL v Bratislavě, na němž ho dojalo setkání s prof. Bogdanem Kosanovićem z rozbombardovaného Nového Sadu, jehož zemi „mocní“ chtěli bombardováním potrestat.

Mnoho cenných informací je v Pospíšilových zprávách o jeho přednáškových a studijních pobytech, o účasti na kongresech a konferencích v četných evropských univerzitních městech. Jsou to informace velmi poučné, nejednou alarmující, upozorňující a bubnující na poplach.

Rozhovory se dvěma českými a s jedním polským literárním vědcem a se dvěma ruskými tvůrci krásného slova tvoří ústojnou součást knihy. Dovíráme z nich o mnoha odlišných pohledech na literaturu, literární vědu, denní politiku, na vzájemné vztahy apod.

Čtvrtá, závěrečná část knihy je nejobsáhlejší. V jedenadvaceti statcích převládá tematika ruské, polské a české literatury (mj. A. Jirásek, K. Čapek, J. Zogata, T. G. Masaryk, F. Wollman, A. Novák) a odborné produkce. A také obsahově nejucelenější, materiálově, myšlenkově i tvarově a tematicky nejbohatší. A to i přesto (nebo právě proto!), že po-